

TARP ISTORINĖS IR ETNOGRAFINĖS LIETUVOS: AR BUVO BANDYTA IEŠKOTI LIETUVOS AUTONOMIJOS FORMULĖS 1905 METAIS?

Dr. Rimantas Miknys

Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
Kražių 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas: miknys@istorija.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

Įvadas

Problemos aiškinimas

Išvados

Santrauka

Straipsnyje toliau plėtojama Lietuvos istoriografijos, nagrinėjančios Lietuvos politinę istoriją, aktuali problema – kaip ir kada susiformavo Lietuvos modernaus valstybingumo koncepcija. Straipsnio tikslas – kiek išsamiau, nei iki šiol yra tai padaryta istoriografijoje, pristatyti ir panagrinėti, kaip lietuvių politikų buvo apsispręsta renkant tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos valstybingumo formulės. Mažiau dėmesio kreipiama į tai, kaip tai buvo daroma, bet daugiau norima pasiaiškinti, naudojant iš esmės naratyvinį ir analitinį metodus, kokias problemas lietuviams politiškai „manevruojant“ buvo galvojama, siekiama spręsti ir ką tie „manevrai“ to meto lietuvių politikams padėjo suvokti?

Atlikto tyrimo pagrindu konstatuojama, kad: demokratinės orientacijos lietuvių politiniai veikėjai dar iki Didžiojo Vilniaus Seimo – 1904–1905 metais, siekdami aktualizuoti „Lietuvos autonomijos“ klausimą to meto Rusijos liberalinių politinių jėgų aplinkoje, bandė derinti etnografinės Lietuvos koncepciją su demokratiškai nusiteikusių Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų veikėjų ginamu Istorinės Lietuvos projektu. Taip jie norėjo užkirsti kelią galimiems kitiems Lietuvos autonomijos projektų teikimams, kurie būtų kėlę pavojų, kad apskritai toks klausimas, šalia Lenkijos ir Suomijos autonomijų, būtų pripažintas Rusijos politinio gyvenimo realija.

Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose korekcijos link Istorinės Lietuvos projekto 1905 m. lietuvių politikų buvo daromos siekiant pritraukti Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų demokratinės orientacijos politikus savo siekiams Lietuvos autonomijai etnografinėse ribose įgyvendinti ir išvengti su baltarusiais bei lenkais konfrontacijos dėl LDK istorinio-kultūrinio paveldo bei Vilniaus priklausomybės.

Tyrime aptartos diskusijos rodo, kad lietuvių politiniai veikėjai, iš esmės, galutinai atmetė Istorinės Lietuvos projektą kaip keliantį pavojų užbaigti modernios lietuvių tautos konsolidaciją, ir netgi apskritai lietuvių tautos egzistencijai. Diskusijos atskleidė, jog lietuviai nuogaštavo, ar pajėgs dar nesustiprėjusi lietuvių kultūra atsispirti ne tik senas tradicijas, bet ir turinčiam potencialias sąlygas toliau plėtotis LDK kultūros lenkiškajam variantui. Todėl jie, remdamiesi lietuvių tautos interesais, rinkosi kelią, kuris vedė į tautinę valstybę, tačiau komplikavo modernios lietuvių tautos ryšį su LDK valstybine ir kultūrine tradicija.

Tyrime aptartos diskusijos – tapo viena iš priežasčių, atsiskaitant per visus 1905 metus buvusios labai populiaros Steigiamojo Seimo sušaukimo idėjos, nes jame vėl galėjo iškilti Istorinės Lietuvos projektas. Antra vertus, šios diskusijos išryškino poreikį šaukti išskirtinai „Lietuvių susirinkimą“, kuris ir turėjo užtvirtinti Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose formulę kaip modernios lietuvių tautos valios išraišką. Tokiu susirinkimu ir tapo 1905 m. gruodžio 4–5 d. vykęs Didysis Vilniaus Seimas.

Reikšminiai žodžiai: Didysis Vilniaus Seimas; Lietuvių suvažiavimas Vilniuje; Steigiamojo Seimo idėja; Lietuvos modernaus valstybingumo koncepcija; etnografinės Lietuvos autonomija; istorinės Lietuvos autonomija; Lietuvos ir Baltarusijos politinė autonomija; LDK valstybinė ir kultūrinė tradicija; Vilniaus klausimas; Vilniaus demokratinė lietuvių, lenkų, baltarusių, žydų inteligentija.

Įvadas

Vienas pagrindinių Didžiojo Vilniaus Seimo (toliau – DVS) nutarimų punktų skelbė:

„Reikalauti Lietuvos autonomijos su seimu Vilniuje, išrinkto visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvos, kaipo branduolio, ir tų pakraščiu, kurie dėlei ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio, ir kurių gyventojai priklausyti prie jos panorės...“^[1].

Vadinasi, aiškiai buvo įvardyta, kokia tauta, kokios tos tautos būvio ribos ir kokia tvarka – politinis režimas – padės tautai gyventi. Lietuvos istoriografijoje^[2] beveik neabejojama, kad, pradedant pirmosiomis lietuvių tautinio sąjūdžio aplinkoje sukurtomis politinėmis programomis – Lietuvos (lietuvių) demokratų partijos (LDP), Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP), – aiškiai buvo orientuojamasi į etnografinės Lietuvos variantą. Bene aiškiausiai iki DVS tai buvo suformuluota 1902 m. LDP programos projekte: „...Tardami „Lietuva – lietuviams“ mes trokštame išgauti mūsų tautai tokią politišką tvarką, kuriai esant lietuviai galėtų

patįs save valdyti, nepriklausydami svetimiesiems, o kultūriškas jų ugis nebūtų trukdomas Tai tegali įvykti tik išgavus pilną Lietuvos autonomiją etnografiškose ribose svetimtaučių^[3].

Tiesa, E. Motieka pastebi, kad lietuviai (LDP) iki 1905 m. rudens dar svyravo tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos. Jis neabejoja, „kad jie iš esmės pritarė antrajam variantui, tačiau pripažino, kad kaip taktikos priemonė galėjo būti ir pirmasis“^[4]. E. Motieka pamini faktus su trumpais jų aprašymais^[5] (jie tampa šios tezės iliustracija), bet jų neanalizuoja. Tad šio straipsnio tikslas – ne tik juos kiek išsamiau pristatyti ar panagrinėti, kaip tai buvo daroma, bet daugiau pasiaiškinti, naudojant iš esmės naratyvinį ir analitinį metodus, kokias problemas taip lietuviams „manevruojant“ buvo galvojama, siekiama spręsti ir ką tie „manevrai“ to meto lietuvių politikams padėjo suvokti?

Problemos aiškinimas. Pirmiausia pažymėtina, kad šis klausimas 1904 m. pab. – 1905 m. buvo svarstomas radikaliajame, arba „kairiajame“, to meto lietuvių tautinio sąjūdžio politinių grupių sparne – demokratų (LDP) ir socialdemokratų (LSDP). Kitaip tuomet dar ir negalėjo būti, nes konservatyvaus, arba dešiniojo, sparno politikai, kuriems atstovavo apie „Vilniaus žinias“ susitelkę nuosaikieji liberalai ir jau nelegalųjį „Tėvynės sargą“ nustoję leisti krikdemiškos orientacijos veikėjai, politinių organizacijų dar nebuvo sukūrę ir neturėję oficialių programų, kaip kad pirmieji. Be to, dėl tam tikro požiūrio į savo santykius su Rusijos valdžia, jie to ir negalėjo daryti.

Ir čia norėtusi atkreipti dėmesį į vieną faktą: 1905 m. „Varpo“ Nr. 1–2 dėmesį patraukia paryškinta antraštė paskelbta informacija pavadinimu „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa“. Jos autorius *P-tis demokratas* (J. Vileišis) gana išsamiai supažindino su Vilniuje 1904 m. gruodį vykusiu, kaip kad tekste pabrėžta, lietuvių – (1) kalbančių lietuviškai ir (2) nesuprantančių lietuviškai – ir lenkų pasitarimu: aprašo organizavimą ir pateikia jo rezoliuciją. Pastarojoje buvo reikalaujama Lietuvos konstitucinės autonomijos, besiremiančios demokratizmo pagrindais, ir Rusijos demokratinio pertvarkymo^[6]. Nustatyta, kad pirmuosiuose pasitarimuose iš abiejų pusių dalyvavo demokratinė sluosnių atstovai, istoriografijoje žinomi Vilniaus lenkų ir lietuvių autonomistų būrelio vardu. Būrelyje dalyvavo Vilniaus LDP kuopos nariai (P. Višinskis, J. Vileišis, F. Bortkevičienė, P. Gaidelionis (?), A. Smetona (?), J. Jablonskis, S. Kairys, A. Domaševičius) ir Lietuvos lenkų demokratinė inteligentija (T. Vrublevskis, Liudvikas ir Vitoldas Abramovičiai (Ludvik ir Witold Abramowicz), Janas Klotas (Jan Klott), Bronislavas Kšyžanovskis (Bronislaw Krzyżanowski), Jozefas Bukovskis (Jozef Bukowski) ir kiti)^[7]. Pažymėtina, kad dauguma pastarųjų buvo susiję su LDK bajorija, o aptariamoju laikotarpiu socialinės padėties požiūriu buvo išsviečiai iš stambių ir vidutinių dvarininkų, smulkiųjų bajorų, miestiečių. Bendras jų bruožas – LDK piliečio savimonė, požiūris į Lietuvos ir Baltarusijos teritoriją kaip į vieningą, nedalomą politinę, visuomeninę ir ekonominę visumą. Jie teigiamai vertino lietuvių, taip pat kylantį baltarusių tautinį judėjimą, pasisakė už kraštą (Lietuvoje ir Baltarusijoje) gyvenusių lietuvių, lenkų, žydų, baltarusių ir kitų tautų artimą bendradarbiavimą bendram labui. Nenagrinėdami visų motyvų, inspiruojančių jų dalyvavimą šiame būrelyje, konstatuojame remdamiesi istoriografijos tyrimais^[8], kad Vilniaus lenkų demokratiškai nusiteikusi inteligentija XX a. pradžioje jau buvo įsisąmoninusi atskiro nuo naujos Lenkijos buvusios LDK teritorijos plėtros būtinybę, todėl buvo priešiška tiek lenkų, tiek lietuvių šovinistinėms ir separatistinėms tendencijoms. Tai ir atvėrė perspektyvą jos bendrai veiklai su LDP veikėjais, kurie kėlė Lietuvos autonomijos klausimą^[9], buvo nusiteikę tam reikalui ieškoti visų Lietuvoje gyvenusių tautų atstovų paramos. Tokia pastarųjų pozicija nekelia abejonių, nes ji gana išsamiai aptarta ir išnagrinėta lietuviškoje istoriografijoje. Pažymėtina tik, kad juos veikti ypač skatino Povilas Višinskis, orientavęs LDP nuo pat 1903-ųjų plėtoti politinę ir kultūrinę veiklą demokratinė ir pilietinė principų linkme. (Ypač charakteringas šia prasme jo straipsnis „Demokrato balsas“, išspausdintas 1905 m. „Varpe“ (Nr. 9–10): „... Vienu žodžiu, mūsų politiškas idealas – nepriklausoma Lietuva, jos maždaug etnografiškose ribose, pačių gyventojų valdoma su Seimu Vilniuje. Jos vyriausybės, įstatymdavystės, teismo etc. priedermes pildantieji privalo būt renkami visuotiniu, lygiu, slaptu ir betarpišku balsavimu visų suaugusiųjų Lietuvos gyventojų be atžvilgio į tai ar tai lietuvis ar žydas, ar lenkas, ar katalikas, ar liuteris, ar vyras, ar moteriškė; trumpai sakant, kiekvienas turi balsą suaugęs Lietuvos gyventojas be skirtumo tautos, tikėjimo ir lyties“^[10]). Atkreipiame dėmesį, kad kiek vėliau prie jų prisijungė Vilniaus žydų ir baltarusių demokratinės orientacijos veikėjai.

Nesigilinant į visas minėtojo būrelio veiklos peripetijas pažymėtina, kad jau diskusijų pradžioje nebuvo sutarta dėl lietuvių pusės pateikto **Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose** reikalavimo: „[...] visi susirinkusieji (lietuviai, lenkai, žydai ir rusai) reikalauja lietuviams ir kitoms tautoms gyvenančioms Lietuvoje (suprantama etnografiškose ribose) kuo plačiausios autonomijos, paremtos ant demokratizmo pamatų, kurie tat galėtų pilninteliai užtikrinti tiesas visoms tautoms, gyvenančioms Lietuvoje ir esančioms mažumoje“^[11]. Konstatuotina, kad iš karto lietuvių pozicija – politinės Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose siekis, lietuvių vaidmens besiformuojančioje politinėje (pilietinėje) tautoje pabrėžimas – tapo visų tolesnių nesutarimų ašimi. Tačiau tolesnėje būrelio veikloje, kaip rodo „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos reikalavimai“, pozicijos kiek suartėjo. Kodėl? Ar nusileido lietuviams? Taigi pažvelkime, kas sakoma minėtųjų reikalavimų antrajame punkte: „/.../ Reikalaujame, idant rusų konstitucija būtų paremta ant pamatų liuosos federacijos tų šalių (etnografiškose ribose) gyventojų, kurie apreiškę savo tautos ypatingumą (išskirta autoriaus) ir reikalauja autonomijos (patvaldystės) savo tautai (Lietuva (išskirta autoriaus), Lenkija, Finai, Ukraina)“^[12].

Pentajame punkte buvo ypač pabrėžti tokios autonomijos demokratiniai pagrindai, „kurie užtikrintų lygias teises visoms tautoms, Lietuvoje gyvenančioms, nors ir pasiliekančioms mažumoje“^[13].

Faktiškai būrelio reikalavimams buvo paimtas lietuvių demokratų variantas, kurį jie, kiek pakoregavę, išryškinę svarbiausius niuansus, gynė gegužės ir birželio mėn. vykusiose diskusijose. Kyla klausimas: kas sudarė prielaidų, skatino sutikti su vadinamąja lenkų puse, ar nebuvo kompromiso? Iš tikro buvo. Ir jis slypėjo gana abstrakčiose reikalavimų formuluotėse. Atkreiptinas dėmesys į kituose punktuose vartojamus terminus *Lietuva*, *Lietuvos žemė*, kurie tarsi neutralizuoja antrajame punkte išreikštą etnografinį principą. Juolab kad liko neaišku, koks numatomoje federacijoje lauktų likimas tų tautų, kurios dar neapreiškusios savo „ypatingumo“. Pirmiausia – baltarusių. Tai reikštų, kad buvo palikta galimybė, sprendžiant jų ir panašių į juos tautų likimą, vadovautis nuostata, jog jos jungiasi prie istoriniu, kultūriniu, ekonominiu požiūriu artimų, „apreiškusią savo ypatingumą“ tautų, autonomijų. Taigi šie reikalavimai neužkirto kelio ir istorinei Lietuvos valstybingumo koncepcijai, kurią gynė vietiniai lenkų, o kiek vėliau – žydų ir baltarusių, demokratiškai nusiteikę inteligentai, įgyvendinti. O ir pati etnografinė Lietuvos samprata, kaip rodo artimo lenkų būrelio aplinkai M. Romerio pastebėjimai, aptartomis sąlygomis buvo palanki istorinės Lietuvos perspektyvai. Svarbu, kad etnografinės sienos buvo skiriamos nuo etnolingvistinių. Su Latvija jos buvo nužymėtos tradiciškai kultūriniu, ekonominiu, istoriniu, tautiniu požiūriu susiformavusia riba, su Lenkija – atribojamos, atsižvelgiant į tautinį principą, Seinų ir Suvalkų apskrityse. Su Baltarusija jos apytiksliai buvo tapatinamos su Vileikos, Dysnos apskričių riba, be to, Lietuva turėjo apimti dalį Gardino gubernijos, pradedant nuo jos vidurio vakarų, ir Minsko gubernijos Naugarduko apskritį^[14]. Remiantis išvardytomis aplinkybėmis, pasidaro visiškai suprantamas lenkų inteligentų palankumas „irridentų“ kuopos priimtiems reikalavimams.

Lietuvių demokratų pusė, jausdama šiose formuluotėse pozicijų netvirtumą, vis dėlto stengėsi tikslinti, konkretinti savo nuostatą dėl Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose. 1905 m. balandžio 7 d. Vilniuje vykusio minėto demokratiškai nusiteikusios lietuvių inteligentijos (jame iš esmės dalyvavo demokratų ir socialdemokratų atstovai)^[15] pasitarimo trečiajame reikalavimų punkte buvo pasisakoma už Lietuvos federacinius ryšius su visomis Rusijos valstybės tautomis: „*Autonomiškoji Lietuva susideda lygiomis tiesomis su visomis dabartinės Rusų valstybės tautomis ir šalimis federacijon. Santikius, jų tiesas ir priedermes išaiškės parlamentas iš susivienijusių šalių ir tautų atstovų*“^[16].

Taigi buvo kalbama apie atskirų politinių vienetų savitą sąjungą ir, savaime suprantama, jog, šalia kitų, ir Baltarusija buvo traktuojama kaip vienas iš tokių politinių vienetų ir kartu aiškiai atskiriama nuo Lietuvos. Lietuvos politinės autonomijos etnografinėse ribose samprata čia tapo konkreti ir neginčijamai apibrėžta.

Vis labiau įsibėgėjantys Rusijos revoliucijos įvykiai skubino ieškoti bendrų sprendimų. Balandžio 22–26 d. Maskvoje vykusiame zemsčių veikėjų antrajame suvažiavime lenkų atstovai iškėlė Lenkijos autonomijos klausimą, kurį buvo nutarta svarstyti būsimuose forumuose. Suspėta į tą suvažiavimą nusiųsti Vilniaus „irridentų“ atstovą – visoje Rusijoje jau garsų advokatą Tada Vrublevskį^[17]. Deja, perskaičius suvažiavime „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos“ programą, be didelio rusų liberalų nusistebėjimo, rimtesnio dėmesio ji nesulaukė^[18]. Todėl atstovui grįžus į Vilnių, autonomistų būrelyje buvo nuspręsta, kad vėl kelti Lietuvos autonomijos klausimą galima tik jį plačiai apsvarsčius, paruošus jam tvirtus teisinius ir politinius teorinius pagrindus. Tam buvo numatyta sušaukti Lietuvos tautų atstovų suvažiavimą Vilniuje.

Toks suvažiavimas įvyko netrukus – gegužės 4 d., ir jame „buvo svarstomas politiškas Lietuvos programos“, tai yra Lietuvos politinės autonomijos klausimas. Suvažiavime dalyvavo lietuviai, baltarusiai, lenkai ir žydai^[19]. Bendro nutarimo priimti nepavyko, nes išsiskyrė dvi priešingos nuomonės. Lietuviai griežtai laikėsi savo nustatytos etnografinės Lietuvos koncepcijos, nes, jų nuomone, baigiamąjį lietuvių tautos atgimimo etapą turėjo vainikuoti politinė autonomija. Kitų tautų atstovai tekalbėjo apie istorinės Lietuvos politinę autonomiją. Jų supratimu, istorinė Lietuva apėmė „Severo-zapadnyj Kraj“, arba Lietuvą ir Baltarusiją (Vitebsko, Gardino, Mogiliovo gubernijas, Vileikos ir Dysnos apskritis), ir istorinių, kultūrinių, ekonominių ryšių požiūriu turėjo būti nedaloma^[20]. Nepavykus susitarti, nuspręsta susirinkti dar kartą.

Birželio 1–3 d. Vilniuje vykusiame antrajame Visų Lietuvos tautų suvažiavime svarstyti minėtieji „Lietuvių reikalavimai“. Lietuvių atstovai buvo priversti pagrįsti etnografinės Lietuvos atskyrimą nuo Baltarusijos. Iš esmės neturėdami nieko prieš Baltarusijos autonomiją, pripažindami tautoms ar teritorijoms, sudarančioms atskirą kultūrinę, ekonominę, visuomeninę struktūrą, autonomijų principą teisingu, lietuviai teigė, jog jo įgyvendinimas priklauso nuo tos šalies, krašto gyventojų savimonės. J. Vileišis, aiškindamas lietuvių poziciją, pažymėjo: „*Buvo nurodoma, jog Baltarusijos tautiškas judėjimas nesąs įgavęs dar tam tikros pakraipos link autonomijos, jog galutinai įvykdinimas tos autonomijos priderisias tik nuo tų tautos spėkų, kurios norės ją remti, kad pačios minios gali paremti tokius politiškus idealus, negalima esą statyti tokio politiškojo programa, nes jis per daug jau atsiduodąs idealizmu, paprasta fantazija*“^[21].

Lietuvių demokratinės orientacijos veikėjų nuomone, baltarusių inteligentų saujelė dar neatstovavo tautai, nes pastaroji buvo „neprabudusi“. Todėl baltarusių formuojamas autonomijos postulatą buvo laikomas nelogiškas, nes jis natūraliai dar nekilo iš tautos atgimimo proceso. Šiai nuomonei apginti argumentų jie turėjo pakankamai. Kaip nurodė šiuos procesus analizavęs M. Romeris, baltarusiai, dar neįveikę sunkumų kelyje į tautinę formaciją, savo etnografinėje teritorijoje buvo labai nevienalyčiai ir ekonominiu, ir kultūriniu požiūriu. Anot jo, aiškiai išsiskyrė: 1) pravoslaviška, rusų kultūros veikiama, Rytų Baltarusija; 2) etnografiniu-kultūriniu požiūriu individualesnė daugiausia pravoslaviška, veikiama tiek lenkų, tiek rusų kultūrų, Vidurio Baltarusija; 3) daugiausia katalikiška, kurioje didžiausia lenkų ir lietuvių kultūrų įtaka, Vakarų Baltarusija, arba Lietuvos Rusia^[22].

Priešingai baltarusiams, lietuviams politinė autonomija turėjo užbaigti tautos konsolidaciją, natūralų jos kultūrinės plėtros etapą. Šiame kelyje mažiausiai komplikacijų žadėjo suvažiavime ginama etnografinės Lietuvos koncepcija.

Nedidelis būrelis baltarusių inteligentų, remdamiesi istorinės Lietuvos koncepcija, siekė bendros Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos, tikėdamiesi atsiriboti nuo rusų ir lenkų kultūrinės įtakos ir, padedant atgimusiai Lietuvai, sužadinti savo tautos gyvastį. Beje, jie šiame suvažiavime pirmą kartą atkreipė lietuvių dėmesį į tai, jog, nepriėmus jų siūlymų, bus keliamas Vilniaus priklausomybės baltarusiams klausimas.

Lietuvos ir Baltarusijos lenkai ir žydai, politiškai (pilietybės prasme) dar nesusijungę su lietuvių tauta, geresnę perspektyvą matė istorinės Lietuvos politinėje autonomijoje^[23]. Lietuvos lenkų demokratinė inteligentija suvažiavimuose į pirmą vietą kėlė istorinę teisę, įžiūrėdama joje daug rimtesnį pagrindą, nei tautos apsisprendimo teisė Lietuvos politinei autonomijai įgyvendinti, o ypač – iškeliant jos klausimą oficialiems politiniams svarstymams to meto Rusijos aplinkoje. LDK istorinės ir kultūrinės tradicijos, teritorijos ekonominis bendrumas, LDK pilietinės savimonės rudimentai, paremti naujais demokratiniais valdymo principais, jų manymu, galėjo garantuoti visų čia gyvenančių tautų normalų būvį ir evoliuciją. Jiems buvo nesuprantama, kaip galima skaidyti vieną kūną į dvi dalis. Be abejonės, lenkiškai kalbantis elementas labiausiai jautė tos teritorijos bendrumą, taip pat kaip ir žydai, joje sudarė nedalomą visumą ir tautiniu požiūriu. Tai dar labiau stiprino jų motyvus, skatinančius veikti istorinės Lietuvos politinės autonomijos kryptimi.

Vis dėlto kompromisiniai sprendimai, siekiant pateikti bendrą programą rusų liberalų forumams, paskutiniajame Visų Lietuvos tautų atstovų suvažiavime buvo surasti. Juose buvo pripažinta būtinybė siekti tiek Lietuvos, tiek ir Baltarusijos politinių autonomijų. Jų tarpusavio santykiams, kaip ir santykiams su Rusija, nustatyti buvo numatyta sušaukti **steigiamąjį susirinkimą** Vilniuje „nuo visų Lietuvos ir Baltarusijos gyventojų“^[24]. Taigi iškeliant „steigiamojo susirinkimo“ arba „steigiamojo seimo“ idėją, kuri apskritai buvo populiaru viso aptariamo laikotarpiu metu, ypač tarp lietuvių socialdemokratų, abiejų pusių tikėtasi, kad „konstituanta“ galutinai išriš šį „Gordijaus mazgą“ vienos pusės naudai. Tvirčiau, matyt, jautėsi istorinės Lietuvos koncepcijos šalininkai, nes lietuviai pasiliko teisę šaukti savo atskirą „Visuotinį lietuvių susirinkimą“. Faktai rodo, jog lietuviai toliau plėtojo savarankišką politinę liniją. Tuo pat po šio suvažiavimo Panevėžyje LDP iniciatyva buvo surengtas „Lietuvių, susidedančių iš visokeriopų Lietuvos draugijos luomų; šeimynų grynai lietuviškomis ir lenkiškomis tradicijomis atstovų“^[25] susirinkimas, sudėjęs taškus lietuviams atstovavusių autonomistų projektuose. Išplečiant Vilniuje kovo mėn. priimtus „Lietuvių reikalavimus“, susirinkimo pirmuose dviejuose nutarimų punktuose buvo pažymėta: „1. *Federalinis sutvarkymas reorganizuotosios Rusų Viešpatystės vienat-vienas pritinka. 2. Prie šios federacijos Lenkų karalystė ir Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė prisideda kaipo trys savarankės kitą kitai lygios etnografiškai-politiškos vienetas: Lenkija, Lietuva ir Baltarusija su trimis provincijiniais seimais: Varšuvoje, Vilniuje ir Minske. N.B. Ukrainos šalįs padaro atskirą politišką vienetą su seimu Kijeve*“^[26].

Toliau buvo nusakomi demokratiniai valdymo principai, pažymima, jog „*etnografiškai skirtinga mažuma prisideda prie didžiumos ir pritaria politiškosioms jos aspiracijoms*“, taip pat atskiru punktu pabrėžiama: „*Lenkiškosios kultūros Lietuvos piliečiai už viešpataujančią krašto kalbą pripažįsta lietuvišką ir jos mokėjimą pripažįsta būtinai reikalingu kiekvienam. Kiti gi Lietuvos piliečiai lenkiškąją kalbą ir kultūrą laiko lygioje pagarboje, rūpinasi pramokti ir jos vartojimą namie ir viešuose susirinkimuose pripažįsta teisingu. Taip pat ir su kitomis kalbomis*“^[27].

Šiais sprendimais ir buvo užbaigtos „dvejonės“ dėl Lietuvos autonomijos formulės. Taip buvo žengtas dar vienas ryžtingas žingsnis nuo modifikuoto istorinio valstybingumo idėjos, kurią dar galima rasti net garsiajame, iš esmės Jono Basanavičiaus, tų pačių metų lapkričio mėn. parengtame „*Memorandume Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafiui S. Vitei*“^[28], – projektuojamo naujojo, kurio esmę išreiškė tautinė valstybė, link. Didysis Vilniaus Seimas su savo Lietuvos autonomijos formuluote padėjo tašką šiose lietuvių politikų paieškose.

Išvados

Apibendrinant reikia pabrėžti:

1. Demokratinės orientacijos lietuvių politiniai veikėjai dar iki Didžiojo Vilniaus Seimo – 1904–1905 m., siekdami aktualizuoti „Lietuvos autonomijos“ klausimą to meto Rusijos liberaliųjų politinių jėgų aplinkoje, bandė derinti savo etnografinės Lietuvos koncepciją su demokratiškai nusiteikusių Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų veikėjų ginamu Istorinės Lietuvos projektu. Taip jie norėjo užkirsti kelią galimiems kitiems Lietuvos autonomijos projektų teikimams, kurie būtų kėlę pavojų, kad apskritai toks klausimas, šalia Lenkijos ir Suomijos autonomijų, būtų pripažintas Rusijos politinio gyvenimo realija.

2. Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose korekcijos Istorinės Lietuvos projekto link 1905 m. lietuvių politikų buvo daromos siekiant pritraukti Lietuvos lenkų, Vilniaus baltarusių ir žydų, demokratinės orientacijos politikus savo siekiams Lietuvos autonomijai etnografinėse ribose įgyvendinti ir išvengti su baltarusiais bei lenkais konfrontacijos dėl LDK istorinio-kultūrinio paveldo ir Vilniaus priklausomybės.

3. Minėtųjų diskusijų aplinkoje lietuvių politiniai veikėjai, iš esmės, galutinai atmetė Istorinės Lietuvos projektą kaip keliantį pavojų užbaigti modernios lietuvių tautos konsolidaciją, ir netgi apskritai lietuvių tautos egzistencijai. Diskusijos atskleidė, jog lietuviai nuogaštavo, ar pajėgs dar nesustiprėjusi lietuvių kultūra atsispirti ne tik senas tradicijas, bet ir potencialias sąlygas plėtotis turinčiam LDK kultūros lenkiškajam variantui. Todėl jie, remdamiesi lietuvių tautos interesais, rinkosi kelią, kuris vedė į tautinę valstybę, tačiau komplikavo modernios lietuvių tautos ryšį su LDK valstybine ir kultūrine tradicija.

4. Minėtos diskusijos – tapo viena iš priežasčių, atsisakant per visus 1905 metus buvusios labai populiaros Steigiamojo seimo sušaukimo idėjos, nes jame vėl galėjo iškilti Istorinės Lietuvos projektas. Antra vertus, šios diskusijos išryškino poreikį šaukti išskirtinai „Lietuvių susirinkimą“, kuris ir turėjo užtvirtinti Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose formulę kaip modernios lietuvių tautos valios išraišką. Tokiu susirinkimu ir tapo 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis vykęs Didysis Vilniaus Seimas.

-
- [1] J.S-ilius [Basanavičius, J.] *Iš didžiojo Vilniaus seimo istorijos*. Vilnius, 1925, p. 20.
- [2] Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 298–299; Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54–56; Miknys, R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1995, t. 10, p. 32–34; Kiaupa, Z. *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 173.
- [3] Programas Lietuvių demokratų partijos (projektas). *Varpas*. 1902, Nr. 12, p. 258.
- [4] Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54.
- [5] Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 54–56.
- [6] P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 3.
- [7] Išsamiau apie tai rašyta: Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1991, t. 3, p. 180–187.
- [8] Romer, M., Romer-Ochenkowska, E. Poliaki. *Formy nacionalnego dviženija v sovremennyh gosudarstvach*. SPB. 1910, s. 375; Jurkiewicz, J. Demokraci Wileńscy w latach 1905–1914 (Zarys działalności i myśli politycznej). *Acta Baltico-Slawica*. 1983, t. 15, s. 162; Kulakauskas, A. Šaka, atskilus nuo tautos... *Sietynas*. 1988, Nr. 3, p. 96; Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1991, t. 3, p. 182–183; Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 52–53.
- [9] Miknys, R. Vilniaus autonomistai ir jų 1904–1905 m. Lietuvos politinės autonomijos projektai. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1995, t. 10, p. 182.
- [10] Demokratas [Višinskis, P.] Demokrato balsas. *Varpas*. 1905, Nr. 9–10, p. 90.
- [11] P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.
- [12] P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.
- [13] P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa. *Varpas*. 1905, Nr. 1–2, p. 2–3.
- [14] Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 395–397.
- [15] Kaip nurodo F. Bortkevičienė, Vilniuje, jos salone, buvo susirinkę: J. Bagdonas, J. Vileišis, Jonas Sabas, P. Višinskis, Kazys Ralys, Juozas Jarašius, V. Mickevičius-Kapsukas, S. Kairys (Toliušis, Z. Felicija Bortkevičienė. *Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 66–13, lap. 14.)
- [16] P-tis [Vileišis, J.] Lietuvių reikalavimai. *Varpas*. 1905, Nr. 4–5, p. 41.
- [17] Toks pasirinkimas buvo paremtas T. Vrublevskio pažintimis su rusų liberalais. Pirmiausia su labai įtakingu tuose sluoksniuose advokatu Vladimiru Danilovičiumi Spasovičiumi. [Hel. Romer [Romer, E.] Šp. Tadeusz-Stanisław Wróblewski. *Kurier Wileński*. 1925, liepos 25.
- [18] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 73.

- [19] Abiejų suvažiavimų dalyvis, Vilniaus gydytojas Antoni Kuczewski (A. Kučevskis), po 20 metų rašytuose atsiminimuose nurodė kai kurių juose dalyvavusių asmenų pavardes. Buvo paminėtos šios: Witold Abramowicz (W. Abramovičius, Vilnius), Stanislaw Bagirński (S. Baginskis, Vilnius), A. Domaševičius (Vilnius), Jentys (Minskas), S. Kairys (Vilnius), Zygmunt Kraszewski (Z. Kraševskis, Vilnius), B. Krzyżanowski (Vilnius), A. Kuczewski (Vilnius), Jan Luckiewicz (J. Luckievičius, Vilnius), Zygmunt Nagrodzki (Z. Nagrodzki, Vilnius), Aleksandras Narutavičius (Žemaitija), Alaiza Paszkiewiczówna (A. Paškevičiuvna) – „Ciotka“, Jurgis Romas (Vilnius), Ignacy Wirszyłto (I. Viršyla, Vilnius), Woźnicki (Vožnickis, Vilnius), Aleksandr Wlasow (A. Vlasovas, Vilnius), Vladimiras Zubovas (Šiauliai) – (Gorśc wspomnień z przed lat 20. *Przegląd Wileński*. 1926, sausio 10, p. 2–4). Be abejo, tai tik dalis dalyvavusiųjų, nes nepamintėtas išsamiai šiuos forumus aprašęs J. Vileišis.
- [20] Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 349.
- [21] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 74.
- [22] Römer, M. *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego*. Lwów, 1908, p. 349–350.
- [23] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75; Kairys, St. *Tau Lietuva*. Boston, 1964, p. 119.
- [24] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.
- [25] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.
- [26] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.
- [27] P-tis [Vileišis, J.] Iš Lietuvos susivažiavimų nutarimų. *Varpas*. 1905, Nr. 7–8, p. 75.
- [28] „1) Lietuviai, pripažindami, kad jų apgyventoji teritorija (šalis), nuo istoriškųjų laikų apima „lietuvų gubernijas“ Šiaur-vakarinio krašto: Vilniaus, Kauno, Gardino, dalį Kuršo ir priskirtąją nuo Vienos kongreso laikų prie Lenkijos, Suvalkų guberniją, laiko jas iš etnografiškojo atžvilgio, lietuviškomis, gyvenančius tose gubernijose tarp lietuvių lenkus, žydus, rusus ir kitus – paskesnių laikų atėjūnais, o gudus (baltarusius) suslavėjusiais lietuviais, ir nunai gyvenančius kaimuose su lietuviškais vardais ir lietuviška architektūra“. (Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafui S. Vitei (1905 m. lapkričio 5 (18 d.)). Publikacija „Memorandum“: Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 282).